CAREERINDIA

कक्षा : दशमी

संस्कृतम् (कोड संख्या -122)

अङ्कयोजना - 2019-20

समयः – होरात्रयम् **सम्पूर्णाङ्काः – 80**

अवधातव्यम् -

1. अस्याम् अङ्कयोजनायां प्रदत्तानि उत्तराणि निदर्शात्मकानि सन्ति । प्रदत्तानि उत्तराणि अतिरिच्यापि सन्दर्भानुसारम् अन्यानि उत्तराणि भवितुम् अर्हन्ति ।
2. **यदि छात्रः सर्वेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखति तर्हि छात्रहिताय यत्र अधिकाः अङ्काः दातुं शक्यन्ते तादृशानां प्रश्नानां मूल्याङ्कनं करणीयम् ।** यथा चित्रवर्णने पञ्चवाक्यानां लेखनम् अभीष्टं परं छात्रः यदि सप्तवाक्यानि लिखति तर्हि तत्र केवलं प्रथम-पञ्चवाक्यानां न अपितु यानि वाक्यानि उत्तमानि सन्ति तेषां मूल्याङ्कनं करणीयम् ।
3. अनुच्छेदे श्लोके वा आधारिताः प्रश्नाः अवबोधात्मकाः सन्ति । अतः विद्यार्थिनः अनुच्छेदे प्रदत्तशब्दानां स्थाने समभाव-पर्यायवाची-शब्दानां प्रयोगं कर्तुं शक्नुवन्ति । तदर्थम् अङ्काः देयाः । यदि विद्यार्थिनः उत्तरदान-समये समुचितानां विभक्तीनां वचनानां प्रयोगं न कुर्वन्ति तर्हि अंशतः अङ्काः कर्तनीयाः न तु सम्पूर्णाङ्काः ।
4. त्रुटिपूर्णवर्तन्यै व्याकरणात्मक-प्रयोगाय च अनुपाततः अङ्काः कर्तनीयाः न तु सम्पूर्णाङ्काः ।
5. आंशिक-दृष्ट्या समुचितेभ्यः उत्तरेभ्यः अपि अङ्काः देयाः ।
6. ‘ख’ खण्डे (रचनात्मक-कार्ये) वाक्यरचना प्रमुखा न तु वाक्यसौन्दर्य-तत्त्वम् । अतः आंशिकवाक्यशुद्धये अपि अङ्काः देयाः ।
7. **प्रश्ननिर्माणस्य प्रश्ने ½ अङ्कः वाक्यलेखनाय अस्ति, ½ अङ्कश्च प्रश्नवाचकचिह्नाय। परं सम्यक्-प्रश्ननिर्माणं तदा एव प्रश्नवाचकचिह्नस्य कृते अङ्काः प्रदेयाः।)**

प्रश्नसङ्ख्या	खण्डः	अङ्काः
	‘क’ खण्डः **अपठित-अवबोधनम्**	10 **अङ्काः**
1.	**अ एकपदेन उत्तरत –** (i) स्वजीवनम् (ii) हरिश्चन्द्रः (iii) महाराणा प्रतापः / प्रतापः	1×2=2

www.careerindia.com

CAREERINDIA

	ब पूर्णवाक्येन लिखत (i) दृढप्रतिज्ञ-जनानां कृते तेषां व्रतमेव सर्वप्रमुखं भवति। (ii) अद्यापि महापुरुषाणां चरणचिह्नानि मानवान् सत्याचरणं प्रति प्रेरयन्ति । (iii) महाराणा- प्रतापस्य पत्नी पुत्रौ च प्रतापं पराधीनं जीवनं जीवितुम् अकथयन् । **स अस्य अनुच्छेदस्य कृते उपयुक्तं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत** महापुरुषाः / दृढप्रतिज्ञाः **द यथानिर्देशम् उत्तरत** (i) (क) महर्षि-दयानन्दः (ii) (ख) नृपः (iii) (ख) भार्याम् (iv) (क) सत्यस्य	2x2 =4 1 1×3=3
	‘ख’ खण्डः **रचनात्मक-कार्यम्**	**15 अङ्काः**
2.	2. **पत्र-लेखनम्** (i) देहरादूनतः (ii) नमोनमः (iii) पत्रेण (iv) अभवम् (v) शक्नुमः (vi) अनेकासु (vii) संस्कृतस्य (viii) ग्रन्थाः (ix) विषयैः (x) मित्रम्	½x10 =5
3.	**चित्रवर्णनम्** अत्र छात्रेभ्यः संक्षिप्तवाक्यरचना अपेक्षिता वर्तते । केवलं वाक्यशुद्धिः द्रष्टव्या। अस्य प्रश्नस्य प्रमुखम् उद्देश्यं वाक्यरचना अस्ति। वाक्यं दीर्घम् अस्ति अथवा लघु इति महत्त्वपूर्णं नास्ति । प्रतिवाक्यम् अर्धः अङ्कः भावस्य कृते अर्धः अङ्कः च व्याकरणदृष्ट्या शुद्धतानिमित्तं निर्धारितः अस्ति। मञ्जूषायां प्रदत्ताः शब्दाः सहायतार्थं सन्ति । छात्रः तेषां वाक्येषु प्रयोगं कुर्यादेव इति अनिवार्यं नास्ति । छात्रः स्वमेधया अपि वाक्यानि निर्मातुं शक्नोति। मञ्जूषायां प्रदत्तानां शब्दानां विभक्तिं परिवृत्य अपि वाक्यनिर्माणं शक्यते ।	1×5=5

www.careerindia.com

	अथवा **अनुच्छेदलेखनम्** अयं विकल्पः सर्वेभ्यः अस्ति । छात्राः मञ्जूषायां प्रदत्तानां शब्दानां विभक्तिं परिवृत्य अपि वाक्यनिर्माणं कर्तुं शक्नुवन्ति । अतः अङ्काः देयाः। अस्मै प्रश्नाय अपि ५ अङ्काः निर्धारिताः सन्ति । प्रत्येकं वाक्यनिमित्तम् अङ्कमेकम् इति।	
4.	**अधोलिखितानि वाक्यानि संस्कृतभाषया अनूद्य लिखत -** 1. माता भोजनं पचति। 2. वयं (सर्वे) संस्कृतं पठामः। 3. श्वः विद्यालयस्य अवकाशः भविष्यति। 4. ह्यः त्वं कुत्र आसीः? 5. यूयं कलमेन लिखत । 6. बालः कुक्कुरात् बिभेति । 7. किम् अहम् अन्तः आगच्छानि / प्रविशानि?	1x5 = 5
	'ग' खण्डः **अनुप्रयुक्त-व्याकरणम्**	25 **अङ्काः**
5.	**सन्धि / सन्धिच्छेदः** (i) धूमम् मुञ्चति (ii) युवयोर्जननी (iii) गावः + च (iv) भवेद् यदि (v) राज्ञो विरुद्धः **(पूर्णतया अङ्काः न न्यूनीकरणीयाः, अंशतः अङ्काः देयाः।)**	1×4=4
6.	**समासः / विग्रहः** (i) (ग) वाष्पयानानां माला (ii) (ख) वचनं वचनं प्रति (iii) (क) राज्ञः पुत्रः (iv) (ग) व्याघ्रः चित्रकः च (v) (क) निर्गुणः **(अस्मिन् प्रश्ने यदि छात्राः केवलम् उत्तराणि लिखन्ति तदा अपि पूर्णाः अङ्काः देयाः।)**	1x4 = 4

www.careerindia.com

CAREERINDIA

7.	**प्रकृति-प्रत्ययः** (i) (ग) बुद्धिमत् + ङीप् (ii) (क) वत्सल + टाप् (iii) (ख) महत् + त्व (iv) (ग) सहिष्णुता (v) (ग) चक्षुष्मन्तः **(अस्मिन् प्रश्ने यदि छात्राः केवलम् उत्तराणि लिखन्ति तदा अपि पूर्णाः अङ्काः देयाः।)**	1×4=4
8.	**वाच्यपरिवर्तनम् –** (i) त्वम् (ii) दृश्यते (iii) शब्दरूपाणि **(अस्मिन् प्रश्ने यदि छात्राः केवलम् उत्तराणि लिखन्ति तदा अपि पूर्णाः अङ्काः देयाः।)** **अथवा** (क) आञ्जनेयेन गीतं लिख्यते । (ख) अहं कार्याणि करोमि । (ग) युष्माभिः फलानि नीयन्ते । (घ) बालकः दुग्धं पिबति । (ङ) भक्ताभ्यां देवः नम्यते ।	1×3=3
9.	**समयः -** (क) सार्ध-चतुर्वादने (ख) सपाद-षड्वादने (ग) सप्तवादने (घ) सार्ध-सप्तवादने (ङ) पादोन-नववादने	1×4=4
10.	**अव्ययानि-** (क) श्वः (ख) तत्र (ग) वृथा	½x6 =3

www.careerindia.com

	(घ) उच्चैः (ङ) कुतः (च) अधुना (छ) अपि (ज) इतस्ततः	
11.	**अशुद्धि-संशोधनम् -** (क) खादति (ख) पाठयति (ग) उन्नतः (घ) आगमिष्यति	1×3=3
	'घ' खण्डः **पठित-अवबोधनम्**	30 अङ्काः
12.	**गद्यांशः** **अ. एकपदेन उत्तरत ।** (क) कृषकः (ख) ऋषभः (ग) कृषीवलः / कृषकः **ब. पूर्णवाक्येन उत्तरत -** (क) सुराधिपः अपृच्छत् –"अयि शुभे ! किमेवं रोदिषि? उच्यताम् इति । (ख) भूमौ पतिते स्वपुत्रं दृष्ट्वा सर्वधेनूनां मातुः सुरभेः नेत्राभ्यामश्रूणि आविरासन् । **स. भाषिककार्यम् -** (i) (ख) बहुवारम् (ii) (क) सुराधिपः (iii) (ग) दुर्बलम् (iv) (ख) अकरोत्	½×2=1 1×1=1 1×3=3
13.	**पद्यांशः** **अ. एकपदेन उत्तरत -** (i) प्रभूतानि	½×2=1

www.careerindia.com

CAREERINDIA

	(ii) परेभ्यः (iii) अहितं कर्म **ब. पूर्णवाक्येन उत्तरत -** (क) यः आत्मनः श्रेयः प्रभूतानि सुखानि च इच्छति सः परेभ्यः अहितं कर्म न कुर्यात्। (ख) परोपकारेण आत्मनः श्रेयः भवति । **स. निर्देशानुसारम् उत्तरत -** (i) (अ) इच्छति (ii) (ब) कर्म (iii) (अ) श्रेयः (iv) (स) परेभ्यः	1×1=1 1×3=3
14.	**नाट्यांशः** **अ. एकपदेन उत्तरत ।** (क) रे परभृत् ! (ख) काकः (ग) वृक्षोपरि / वृक्षस्य उपरि / वृक्षस्य **ब. पूर्णवाक्येन उत्तरत ।** (क) काकः -"रे परभृत् ! अहं यदि तव सन्ततिं न पालयामि तर्हि कुत्र स्युः पिकाः? अतः अहम् एव करुणापरः पक्षिसम्राट् काकः "इति वदति । (ख) सिंहः - "भोः गज ! मामप्येवमेवातुदन् एते वानराः" इति वदति । **स. प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत -** (i) (क) वानरः (ii) (क) काकः (iii) (ख) बलशाली (iv) (ग) अतुदन्	½×2=1 1×1=1 1×3=3
15.	**प्रश्ननिर्माणम् । (½ अङ्कः वाक्यलेखनाय अस्ति, ½ अङ्कश्च प्रश्नवाचकचिह्नाय ।** **(परं सम्यक्-प्रश्ननिर्माणं भवति <u>तदा एव प्रश्नवाचकचिह्नस्य कृते अङ्काः प्रदेयाः</u>)** **(क)** उद्याने <u>**केषां**</u> कलरवः चेतः प्रसादयति? **(ख)** व्यायामं कुर्वतः <u>**कीदृशं**</u> भोजनम् अपि परिपच्यते? **(ग)** <u>**कः**</u> ताम् अपृच्छत्?	1×4=4

www.careerindia.com

CAREERINDIA

	(घ) सः **<u>कया</u>** क्रन्दति स्म? (ङ) प्रीताभ्यः प्रकृतिभ्यः **<u>के</u>** प्रति प्रियमिच्छन्ति?	
16.	**मञ्जूषातः समुचितपदानि चित्वा अधोलिखितश्लोकद्वयस्य अन्वयं पूरयत -** I. **अन्वयः-** (i) नित्यम् (ii) कुर्वतः (iii) विदग्धम् (iv) भोजनम् II. **अन्वयः** – (i) मनुष्याणाम् (ii) महान् (iii) उद्यमसमः (iv) कृत्वा **अथवा** **मञ्जूषायाः साहाय्येन श्लोकस्य भावार्थे रिक्तस्थानानि पूरयित्वा पुनः लिखत -** **भावार्थः** – गुणवान् जनः एव **<u>गुणानां</u>** महत्त्वं जानाति । गुणहीनः गुणानां महत्त्वं न अवगच्छति । तथैव **<u>बलवान्</u>** जनः बलस्य महत्त्वं जानाति परन्तु दुर्बलः बलस्य महत्त्वं न अवगच्छति । वसन्त-ऋतोः महत्त्वं कोकिलः एव सम्यग् **<u>अवगन्तुं</u>** शक्नोति न तु काकः । एवमेव गजः सिंहस्य **<u>पराक्रमस्य</u>** महत्त्वं जानाति । मूषकः तस्य शौर्यम् अवगन्तुं न शक्नोति ।	½ ×4=2 ½ ×4=2 4
17.	**अधोलिखित-कथांशं समुचित-क्रमेण लिखत -** 1. बुद्धिमती पुत्रद्वयेन उपेता पितुर्गृहं प्रति चलिता। 2. मार्गे सा एकं व्याघ्रम् अपश्यत्। 3. व्याघ्रं दृष्ट्वा सा पुत्रौ ताडयन्ती उवाच – अधुना एकमेव व्याघ्रं विभज्य भुज्यताम्। 4. व्याघ्रः व्याघ्रमारी इयमिति मत्वा पलायितः। 5. जम्बुककृतोत्साहः व्याघ्रः पुनः काननम् आगच्छत् । 6. प्रत्युत्पन्नमतिः सा श्रृगालम् आक्षिपन्ती उवाच। 7. 'त्वं व्याघ्रत्रयम् आनेतुं' प्रतिज्ञाय एकमेव आनीतवान् । 8. गलबद्धश्रृगालकः व्याघ्रः पुनः पलायितः।	½x8=4

www.careerindia.com

18.	**'क' स्तम्भे लिखितानां पदानां पर्यायपदानि 'ख' स्तम्भे लिखितानि सन्ति।** **तानि यथासमक्षं लिखत- (केवलं प्रश्नत्रयम्)** **क** — **ख** हिमकरः — शशिः सम्प्रति — अधुना तनयः — पुत्रः पशुपतिः — शिवः **अथवा** **अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रसङ्गानुकूलम् उचितार्थं चित्वा लिखत -** **(केवलं प्रश्नत्रयम्)** 1. एकान्ते **कान्तारे** क्षणमपि सञ्चरणं स्यात् । (क) वने 2. दीप्ताग्नित्वमनालस्यं स्थिरत्वं लाघवं **मृजा** । (ख) स्वच्छता 3. **वयसस्तु** किञ्चिदन्तरम् । (ग) आयुषः 4. यः इच्छत्यात्मनः श्रेयः **प्रभूतानि** सुखानि च । (क) बहूनि	1×3=3 1×3=3

--000--------0000------------------000000------------------0000------000--